

Наукові перспективи
Видавнича група

№ 13(27)

2023

НАУКА і ТЕХНІКА

серія: право, серія: економіка, серія: педагогіка,
серія: техніка, серія: фізико-математичні науки

СЬОГОДНІ

З Україною

в серці!

Видавнича група «Наукові перспективи»

**Громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея
докторів наук із державного управління»**

Громадська організація «Асоціація науковців України»

«Наука і техніка сьогодні»

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*

Випуск № 13(27) 2023

Київ – 2023

Publishing Group «Scientific Perspectives»

**Public Scientific Organization «Ukrainian Assembly of
Doctors of Sciences in Public Administration»**

Public organization «Association of Scientists of Ukraine»

"Science and technology today"
*("Pedagogy" series, "Law" series, "Economics" series,
"Physical and mathematical sciences" series, "Technics" series)*

Issue № 13(27) 2023

Kiev – 2023

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Право»

Filipenko N.Ye., Lukashych S.Yu.

INFORMATION TECHNOLOGIES IN LAW ENFORCEMENT, SECURITY AND EXPERT ACTIVITIES

13

Бордюк Х.М., Габа А.І., Гальчинська С.В.

ДІАЛЕКТИКА ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ПРОФЕСІЙНИХ І МОРАЛЬНИХ ВИМОГ ДО ПРЕДСТАВНИКІВ ПРАВНИЧИХ ПРОФЕСІЙ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО

22

Борисенко І.В., В'юник М.В.

ВИКОРИСТАННЯ ЗБРОЇ У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я: КОНТРАСТНІ АСПЕКТИ

35

Борисенко І.В., В'юник М.В.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРЕДМЕТОМ ЧИ ЗНАРЯДДАМ ВЧИНЕННЯ ЯКИХ Є ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ

46

Гопанчук В.С.

ГЕНЕЗА ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

57

Давидюк П.П., Киричук Б.С.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИМ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

68

Деменко О.Є.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОДАТКОВО-КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО СПРАВЛЯННЯ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ

81

Ємцев В.І., Слободянюк Н.М., Ємцева Г.Ф.

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

90

Калашник Д.В., Калмиков М.Р., Сліпачик А.І.

НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ - МОВЧАЗНА ЖЕРТВА БОЙОВИХ ДІЙ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

102

Кравцов С.О., Дворнікова П.А.

ПРАВАЗАСТОСОВЧІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

116

- Мех Ю.В.** 125
*ПОБУДОВА СУЧАСНОЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ
ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ*
- Петровський А.В.** 135
*СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У
ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ*
- Пічко Р.С.** 146
*ДО ПИТАННЯ ДИХОТОМІЇ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І
ОБОРОНИ ТА ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЙНОГО СТАТУСУ КОСМІЧНОГО
ПРОСТОРУ*
- Позняков С.П., Маньгора Т.В.** 161
*ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ
ЗАКОНОДАВСТВІ*
- Правдюк А.Л., Супрун Р.М.** 175
*ДЕЛІБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ
НАРОДОВЛАДДЯ*
- Сирота Д.І., Сергієнко А.С., Даценко Л.Є.** 189
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПРОФІЛАКТИКА КОРУПЦІЇ
- Стовба О.В.** 203
*СЛІДЧИЙ СУДДЯ ТА ПРАВО НА СВОБОДУ: ПРАКТИКА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ*
- Тихоненко А.В., Лисаков В.В.** 213
*ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ
ДОСВІДУ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ*
- Цибульник Н.Ю.** 224
БЕЗПЕКОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
- Шерстюк В.Д.** 233
*ОЦІНОЧНА СКЛАДОВА ПОНЯТТЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У ЦИВІЛЬНО-
ПРАВОВОМУ ПОЛІ УКРАЇНИ*
- СЕРІЯ «Економіка»**
- Азаренков Г.Ф., Мельянкova Л.В., Головчак Г.В.** 244
*БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: СТРАТЕГІЇ
ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ*

- Вороніна В.Л., Вельбой К.А., Дейнега В.О., Боженко С.І.** 258
КАДРОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА
- Гаврильченко О.В.** 268
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ МАТЕРІАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА
- Гончар М.Ф., Смолінська Н.В., Онущканич О.Я.** 281
УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА
- Захаров Д.С.** 290
КОРИННА ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ МАРШРУТНОЇ МЕРЕЖІ МІСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ
- Логоша Р.В., Поліщук О.А.** 301
СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ М'ЯСА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ
- Мамонов К.А., Пруненко Д.О., Гой В.В., Коваленко Л.Б.** 319
СТАН ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ, ЩО ВІДБУВАЮТЬСЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ
- Проць Р.Р.** 329
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЗАГРОЗ НА ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА
- Радєв Д.В.** 336
ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
- Рудан В.Я., Шевчук А.М.** 349
РОЛЬ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
- Серватюк В.М., Варламов І.Д., Спірідонов В.Ю.** 363
ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В ЧОРНОМУ МОРІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
- Смирна К.В.** 373
ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ЇЙ
- Токар К.С.** 387
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК КАТЕГОРІЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Чеверда С.С. **400**
*АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ПОРТФЕЛЯ
ПРОЄКТІВ АУТСОРСИНГОВОЇ КОМПАНІЇ*

Шашина М.В., Харитоненко Д.В. **417**
*КОНЦЕПЦІЯ ОЦІЮВАННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ЗБУТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА*

СЕРІЯ «Педагогіка»

Артюшенко А.О. **427**
*ПОТЕНЦІАЛ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ
ВОЛІ ТА ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ*

Башавець Н.А., Фаріонов В.М., Романенко В.В., Білогур В.С., Штурба В.В. **438**
*ОСОБЛИВОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ З
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ*

Боса В.П. **451**
*СТРУКТУРУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ФІЛОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ*

Букорос А.С. **464**
*АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ З
ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БАКАЛАВРІВ З МУЛЬТИМЕДІА ДИЗАЙНУ*

Ван Вей **478**
*СВОЄРІДНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ*

Варнавська І.В. **489**
*ЧИННИКИ ПРОФІЛАКТИКИ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРЯННЯ У
ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ*

Гоцинець І.Л., Янківська О.С. **499**
*РОЗВИТОК НАВИЧОК ІНШОМОВНОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ НА
ОСНОВІ КОМУНІКАТИВНИХ ЗАВДАНЬ*

Григорчук Т.В. **513**
*ВИКОРИСТАННЯ ЗАВДАНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ
ПІДГОТОВКИ*

Динько В.А., Литвин А.Ф. **522**
*РОЛЬ ВИКЛАДАЧІВ У ФОРМУВАННІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ*

Кифенко А.М., Романова Т.В.*ДО ПРОБЛЕМИ ІНТОНУВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОМУ ХОРОВОМУ КОЛЕТИВІ*

532

Козубцов І.М., Нестеров О.М., Слісар П.О., Кіяновський К.М.*ОСОБИСТОСТІ ФОРМУВАННЯ КУРСАНТА-ЛІДЕРА НА КУРСАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ L-1A, B, C (ТАКТИЧНИЙ РІВЕНЬ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ)*

544

Корильчук Н.І., Боровик І.О.*ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ ВИБІРКОВИХ ДИСЦИПЛІН*

559

Муха Ю.-С.А.*ПЕРЕКЛАД СТРУКТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНФІНІТИВА ТА ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ТІМОТІ СНАЙДЕРА «ШЛЯХ ДО НЕСВОБОДИ: РОСІЯ, ЄВРОПА, АМЕРИКА»)*

568

Пиляєва Т.В.*ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ СМАРТФОНІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗВО*

579

Подановська Г.В., Дейнега М.А.*УРОКИ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ*

590

Рогоза В.В.*ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ПІДТРИМКИ ІДЕЙ STEM-ОСВІТИ*

600

Ройко Л.Л.*ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ*

612

Соловей В.В., Зузяк Т.П., Марущак О.В.*УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА*

625

Сопова Д.О., Долматова К.М., Гончаров А.Ю.*АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ ФАХОВОЇ ПЕРЕД ВИЩОЇ ОСВІТИ*

639

- Сопова Д.О., Кірюшина К.К.** 647
*ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В
ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ*
- Сухопара І.Г., Турлай О.М.** 656
*ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ УРОКІВ
ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»*
- Тамаркіна О.Л.** 669
*ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ
ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНУ В АГРАРНОМУ ВИШИ*
- Федоренко О.І., Колісниченко В.В.** 679
*ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ
КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ ЯК СОЦІОПРОФЕСІЙНОГО ФЕНОМЕНУ*
- Ярова О.А., Скасків Л.В.** 690
*МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ УСНИХ ВПРАВ У НАВЧАННІ
МАТЕМАТИКИ*

СЕРІЯ «Техніка»

- Honcharov M.O., Malakhov S.V.** 701
*RESEARCH OF PROCEDURES FOR DISINTEGRATION OF THE SERIES
LENGTH ARRAY AS A MECHANISM WAY TO CONFRONT UNAUTHORIZED
EXTRACTION OF STEGANOCONTENT*
- Kosenyuk H.V., Koseniuk O.H.** 718
*AUTOMATED TESTING OF WEB APPLICATIONS USING GRAPHQL
QUERIES: APPROACHES AND TOOLS*
- Ваврічен О.А., Городиський Р.О., Площик А.С.** 734
МЕТОДИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В СУЧАСНИХ ЗАСОБАХ РАДІОЗВ'ЯЗКУ
- Зелінська О.В., Гавліцький В.Ф., Якубич К.О.** 748
*ПРОЕКТУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ
СИСТЕМИ ДОНОРСТВА КРОВІ*
- Калініченко О.О., Акініна Т.Л., Сімоненко О.О.** 759
*НЕ ВИКОРИСТАНІ МОЖЛИВОСТІ ТОРПЕДИ СЕТ-65III ЯК
РОБОТИЗОВАНОЇ БЕЗПЛОТНОЇ ДРОНОВОЇ ПЛАТФОРМИ В СЕНСІ
МОРСЬКОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ*
- Кононихін О.С., Сухомлінов В.К., Корольов В.М.** 774
*БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНА МОДЕЛЬ ВИБОРУ ОБЛАДНАННЯ СИСТЕМИ
GPS-МОНІТОРИНГУ БУДІВЕЛЬНО-ДОРОЖНЬОЇ ТЕХНІКИ*

Лобачев М.В., Пуріш С.В.*МЕТОДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ХОДОЮ ЗА УМОВ РІЗНОЇ ШВИДКОСТІ ХОДИ*

784

Мельник О.М., Берневек Т.І., Кириллова В.Ю., Варлан Т.Є.*ЕФЕКТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ СУДНОПЛАВНИХ КОМПАНІЙ В СВІТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ*

796

Насонова С.С.*РОЗРАХУНКОВІ МОДЕЛІ ОЦІНКИ ЗАЛИШКОВОГО РЕСУРСУ НАФТОВИХ РЕЗЕРВУАРІВ*

806

Потапова Н.А., Денисюк В.О., Крохмалюк В.В.*ПАРСИНГ ЯК МЕТОД ОБРОБКИ ДАНИХ ПРИ ОЦІНЦІ СПОЖИВЧОЇ ЦІННОСТІ ТОВАРІВ*

819

Селіванов В.Л., Халіл Хана Ала Ель-Дін, Саницький А.П., Сергійчук Н.С.
РОТАЦІЙНО-КОМПЕНСАЦІЙНИЙ МЕТОД ПОБУДОВИ МАГІЧНИХ КВАДРАТІВ ДЛЯ КРИПТОГРАФІЧНИХ ЗАСТОСУВАНЬ

829

Сліжевський О.М.*ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ: АНАЛІЗ ІННОВАЦІЇ ТА ВИКЛИКІВ (на матеріалі палестино-ізраїльського конфлікту 2023 р.)*

842

Стратонов В.М., Олефіренко О.Г.*АНАЛІЗ ВИПАДКІВ ВИМУШЕНИХ ПОСАДОК ПОВІТРЯНИХ СУДЕН НА ВОДНУ ПОВЕРХНЮ, ЩО ВІДБУЛИСЬ ПРОТЯГОМ 2018-2023 РОКІВ*

855

Шовкопляс О.А., Сивоконь В.В.*ІНТЕРАКТИВНИЙ ТРЕНАЖЕР З ТЕМИ «ТРАНСПОРТНІ ЗАДАЧІ»*

868

СЕРІЯ « Фізико-математичні науки»

Рамазанов Д.М., Пугач В.М.*РОЗРОБКА ТА ТЕСТУВАННЯ ДЕТЕКТОРНОЇ СИСТЕМИ ІОНІЗУЮЧОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ НА ОСНОВІ МЕТАЛЕВИХ МІКРОСТРІПОВИХ ДЕТЕКТОРІВ ТА ЕЛЕКТРОНІКИ SENS TECH XDAS*

883

УДК 339.137.2:33.012.23

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-13\(27\)-387-399](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-13(27)-387-399)

Токар Катерина Сергіївна аспірантка 3 року навчання, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, 21002, тел.: (068) 080-31-40, <https://orcid.org/0000-0002-1062-957X>

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК КАТЕГОРІЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто концептуальні підходи до трактування сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства». Опрацьовано основні положення економічної теорії та описано історичні й сучасні підходи до вивчення конкуренції та конкурентоспроможності. Досліджено еволюцію базових економічних теорій з питань вивчення конкурентоспроможності (теорія абсолютних переваг, теорія порівняльних витрат, теорія порівняльних переваг, теорія конкурентних переваг). Проаналізувавши історичний розвиток визначних економічних напрацювань щодо розуміння конкурентоспроможності підприємства, встановлено, що всі вони базуються на загальних теоріях конкуренції. У статті представлено еволюцію, узагальнення та уточнення термінології конкурентоспроможності підприємства як категорії ринкової економіки. Огляд літератури з теми дослідження показав, що науковці по-різному трактують терміни «конкуренція», «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність підприємства», що свідчить про неоднозначність підходів до визначення сутності цих понять. Запропоновано авторське визначення конкурентоспроможності підприємства. Встановлено, що в сучасній теорії та практиці управління конкурентоспроможністю є однією з основних економічних категорій. Здійснено аналіз сучасних підходів до визначення конкурентоспроможності підприємства та виокремлено їх ключові елементи. Розглянуто наукові підходи до визначення конкурентоспроможності підприємства: компаративний, ресурсний та системний. Зазначено, що в економічній літературі конкурентоспроможність підприємства розглядається як комплексна, багатоаспектна категорія, яка віддзеркалює ступінь конкурентних переваг в усіх сферах діяльності підприємства. Встановлено, що поняття конкурентоспроможності містить у собі великий комплекс економічних, правових та інших характеристик, що визначають положення підприємства на галузевому, регіональному або світовому ринку.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність підприємства, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, підприємство.

Tokar Kateryna Serhiivna PhD student, 3rd year of study, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, 21002, tel.: (068) 080-31-40, <https://orcid.org/0000-0002-1062-957X>

COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE AS A CATEGORY OF THE MARKET ECONOMY: APPROACHES TO DETERMINATION

Abstract. The article examines conceptual approaches to the interpretation of the essence of the concept of "enterprise competitiveness". The main provisions of economic theory are elaborated and historical and modern approaches to the study of competition and competitiveness are described. The evolution of basic economic theories for the study of competitiveness (the theory of absolute advantages, the theory of comparative costs, the theory of comparative advantages, the theory of competitive advantages) was studied. Analyzed the historical development of significant economic developments regarding the understanding of the competitiveness of the enterprise, it was established that all of them are based on general theories of competition. The article presents the evolution, generalization and clarification of the terminology of enterprise competitiveness as a category of market economy. A review of the literature on the research topic showed that scientists interpret the terms "competition", "competitiveness" and "enterprise competitiveness" in different ways, which indicates the ambiguity of approaches to defining the essence of these concepts. It has been established that in modern theory and practice, competitiveness management is one of the main economic categories. An analysis of modern approaches to determining the competitiveness of an enterprise was carried out and their key elements were identified. Scientific approaches (comparative, resource and system) to determining the competitiveness of the enterprise are considered. The author's definition of the competitiveness of the enterprise is proposed. It was established that in the economic literature, the competitiveness of the enterprise is considered as a complex, multifaceted category that reflects the degree of competitive advantages in all spheres of the enterprise activity. It was established that the concept of competitiveness includes a large complex of economic, legal and other characteristics that determine the position of the enterprise on the sectoral, regional or world market.

Keywords: competition, enterprise competitiveness, competitiveness, competitive advantages, enterprise.

Постановка проблеми. В умовах сучасної ринкової економіки конкурентоспроможність виступає однією із ключових категорій, оскільки її рівень відображає ступінь переваг над конкурентами та вказує на успіх або невдачу діяльності суб'єкта господарювання. Попри чисельність наукових праць, присвячених вивченню проблематики конкурентоспроможності підприємств, необхідність подальшого вивчення даної категорії, на сьогоднішній день, все ж існує, оскільки відсутній єдиний підхід теоретичної та практичної спрямованості щодо пояснення цієї економічної категорії.

Управління конкурентоспроможністю підприємства є пріоритетним напрямком господарювання в сучасних економічних умовах, коли ринкове середовище є нестабільним, конкуренція жорсткою, а економічні ресурси обмежені та потребують ефективного використання, оскільки обумовлюється здатність суб'єкта до ефективного функціонування на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню категорії конкурентоспроможності підприємства присвячені наукові праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед зарубіжних вчених значний внесок у дослідження конкурентоспроможності зробили Й. Шумпетер, П. Друкер, Ф. Котлер, Ж.-Ж. Ламбен, А. Сміт, Д. Рікардо, П. Самуельсон, М. Портер. Серед вітчизняних авторів вивченням поняття конкурентоспроможності займалися А.В. Єрмак, Л.С. Іванова, С. Мочерний, Н.П. Тарнавська, П.А. Фісуненко та ін.

Мета статті – дослідження підходів до розкриття сутності конкурентоспроможності та визначення її основних характеристик.

Виклад основного матеріалу. Перехід від планової до ринкової економіки супроводжується значними змінами в економічних відносинах та діяльності суб'єктів господарювання. Важливо розглядати цей процес в контексті розвитку конкуренції, оскільки конкуренція є однією з основних характеристик ринкової економіки і має значний вплив на ефективність господарської системи.

Те, на скільки успішно суб'єкти господарювання можуть витримати конкуренцію і завоювати своє місце на ринку, визначається конкурентоспроможністю.

Конкурентоспроможність є комплексною економічною категорією, тому вимагає комплексного підходу до свого вивчення. Такий підхід охоплює класичну, неокласичну та інституційну концепції до вивчення економічної конкуренції.

Перші значимі теоретичні припущення про рушійні сили конкурентної боротьби з'явилися в середині XVIII століття. Основоположником класичної політичної економії, який сформулював принцип абсолютних переваг, був Адам Сміт. Цінність наукового доробку А. Сміта полягає у тому, що він зробив перші визначальні кроки до розгляду конкуренції як ефективного механізму цінового регулювання.

Модель досконалої конкуренції А. Сміта доводить, що конкуренція, врівноважуючи норми прибутку, призводить до оптимального розподілу праці і капіталу, врівноважує приватні інтереси та економічну ефективність. Згідно з концепцією А. Сміта підприємство буде створювати конкурентоспроможний товар та здійснюватиме його експорт, лише у тому випадку, якщо витрати на виробництво цього товару будуть нижчі, ніж в інших країнах. А. Сміт стверджував, що абсолютні переваги країни формуються шляхом експорто-орієнтованого виробництва товарів. Отже, як бачимо, сучасна концепція конкурентних переваг історично походить з часів зародження класичної економічної науки. Першим основоположним етапом в еволюції наукових

поглядів на конкурентні переваги були абсолютні переваги, орієнтовані на природні переваги. Попри те, що теорія абсолютної переваги А. Сміта зіграла визначну роль в становленні конкурентних переваг, її подальший можливий розвиток був обмежений малорозвиненими продуктивними силами, обумовленими феодальними формами відтворення.

На основі теорії абсолютної переваги Давид Рікардо розробив власну теорію, яка має назву теорія відносної переваги. Передумовою виникнення теорії Д. Рікардо стали процеси, які пов'язані з формуванням нових принципів взаємовідносин у сфері зовнішньої торгівлі не тільки на основі природного фактору, але і на відмінності у витратах виробництва товарів в різних країнах.

Значимість теорії порівняльних переваг полягає у наступному:

- протягом тривалого часу дана теорія залишалась головною теорією, яка пояснювала міжнародну торгівлю;
- теорія порівняльних переваг дала великий поштовх для подальшого розвитку економічної теорії;
- у теорії вперше описано баланс сукупного попиту й пропозиції (разом з доповненнями послідовників класичної школи);
- теорією встановлено, що вартість товару визначається не стільки кількістю праці, скільки співвідношенням попиту і пропозиції на товар як в середині країни так і за кордоном;
- теорією порівняльних переваг доведено існування виграшу від торгівлі всіх країн, що беруть в ній участь;
- теорія дозволяє будувати зовнішньоекономічну політику на науковому фундаменті.

Д. Рікардо удосконалив ідею цінового регулювання ринку за допомогою конкуренції і розробив теоретичну модель досконалої конкуренції. Для опису даної моделі автор сконцентрував увагу на тому, як функціонує така система в довгостроковій перспективі. З цього приводу класик політичної економії Дж. С. Мілль зазначав, що оскільки конкуренція є основним регулятором цін, заробітної плати, ренти, вона сама по собі є законом, що встановлює правила цього регулювання [1, с. 8].

Дж. С. Мілль вважав, що «лише завдяки принципу конкуренції політична економія (а, отже, і вся економічна наука) має право претендувати на науковий характер» [2, с.9].

Поштовхом для трансформації теорії порівняльних переваг у теорію конкурентних переваг стали наукові праці шведських економістів Е. Хекшера та Б. Оліна. На основі вищезгаданих теорій, економісти-неокласики Е. Хекшер та Б. Олін розробили теорію співвідношення факторів виробництва, яка отримала назву теорії Хекшера – Оліна. Погоджуючись із трудовою теорією вартості, автори доповнили її твердженням, що крім праці у створенні вартості беруть участь також й інші фактори виробництва, такі як земля та капітал.

Головна ідея теорії Хекшера – Оліна полягає в тому, що країни експортують продукти інтенсивного використання надлишкових факторів та

імпортують продукти інтенсивного використання дефіцитних для них факторів. Продукт вважається трудомістким, якщо частка затрат на робочу силу в його вартості більша, ніж у вартості інших продуктів. Математичний опис цієї теорії належить П. Самуельсону і В. Столперу [3, с. 55].

Як бачимо, питанням вивчення економічної сутності конкурентоспроможності вчені-економісти займалися ще задовго до того, як М. Портер у 80-х роках ХХ ст вперше ввів термін «конкурентоспроможність».

У 1991 р. американський економіст, професор Гарвардської школи бізнесу Майкл Портер опублікував книгу «Конкурентні переваги країн», у якій він запропонував новий підхід до аналізу розвитку міжнародної торгівлі в теорії конкурентних переваг країн. Відомо, що у сучасних умовах господарювання значна частина світових товарних потоків пов'язана не із природними, а із набутими перевагами, цілеспрямовано сформованими у ході конкурентної боротьби. Звідси слідує, що на світовому ринку конкурують фірми, а не країни, тому М. Портер показує, як фірма створює й утримує конкурентну перевагу і яка роль уряду в цьому процесі.

За М. Портером, конкурентні переваги, які дозволяють фірмі досягти успіху на світовому ринку, залежать, з одного боку, від правильно обраної конкурентної стратегії, а з іншого боку, від співвідношення факторів (детермінантів) цих конкурентних переваг.

Для кращого сприйняття та розуміння вищевикладеного матеріалу, еволюцію базових економічних теорій щодо дослідження конкурентоспроможності схематично зобразимо на рис. 1.

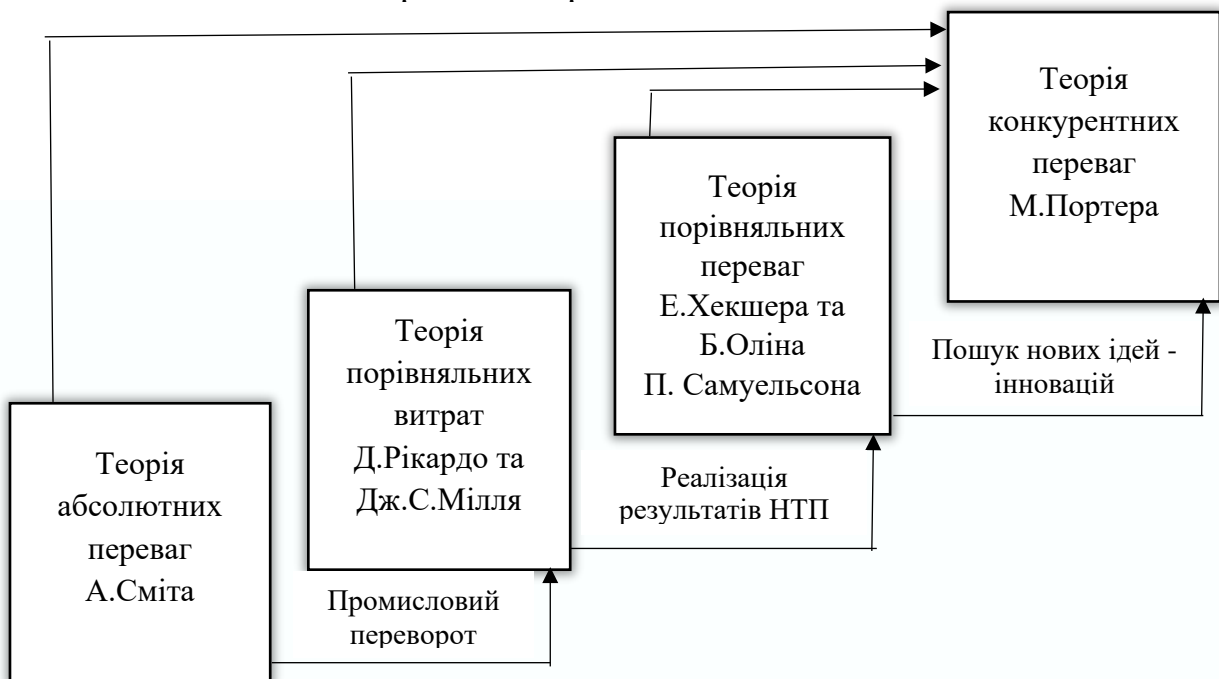

Рис. 1. Еволюція базових економічних теорій щодо дослідження конкурентоспроможності

Джерело: [4]

Вивчення проблем конкуренції та конкурентоспроможності знайшли відображення в наукових працях вітчизняних вчених. Загалом, вітчизняні економісти запропонували власні підходи щодо трактування понять конкуренції та конкурентоспроможності, що спричинило багатоваріантність розуміння сутності досліджуваної категорії. Різноманітність підходів до визначення конкуренції та конкурентоспроможності спричинила гостру необхідність систематизувати погляди вчених на досліджувану категорію та склад елементів, що її утворюють.

В економічній енциклопедії С. Мочерного подано таке визначення конкуренції: «конкуренція – це економічне суперництво і боротьба між приватними і колективними товаровиробниками та продавцями товарів і послуг за найвигідніші умови виробництва і збуту, за привласнення найбільших прибутків, в процесі якого стихійно регулюються пропорції суспільного виробництва» [5, с. 818].

В свою чергу, конкуренція за М. Туган-Барановським – це діяльне суперництво декількох осіб у досягненні однієї і тієї мети. Конкуренти прагнуть витіснити один одного, захопити у своє виняткове володіння те чи інше господарське благо, і тому конкуренція завжди має характер боротьби» [6, с.76].

Підходи до визначення конкуренції, за А.Ю. Юдановим, розглянемо за допомогою рисунка 2.

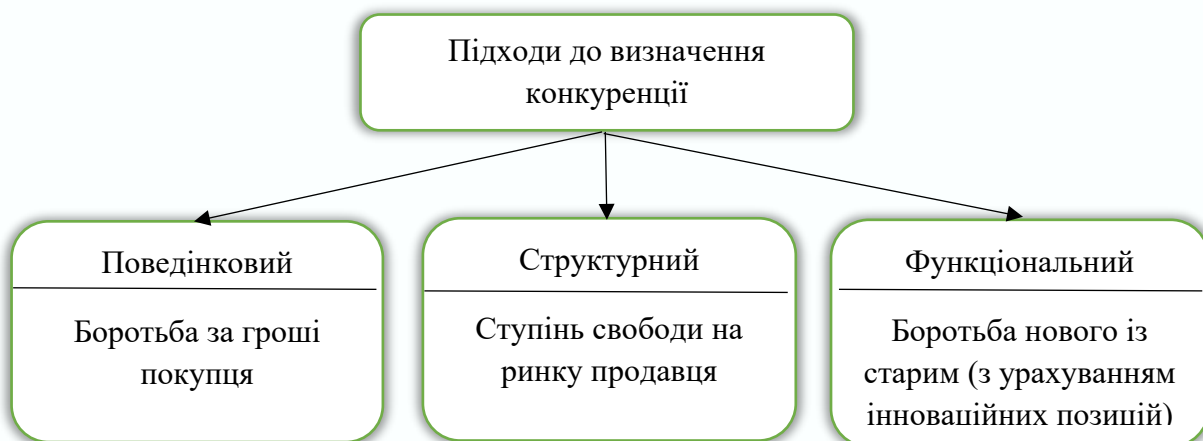

Рис. 2. Підходи до визначення конкуренції за А.Ю. Юдановим

Джерело: згруповано автором на основі [2]

Як бачимо, визначення конкуренції, зазвичай, залежить від контексту і завдань дослідження. Підходи до визначення конкуренції можуть використовуватись окремо або в поєднанні.

Здатність суб'єктами господарювання витримувати конкуренцію та завоювати своє місце серед інших гравців ринку визначається конкурентоспроможністю.

Досліджуючи наукові праці вітчизняних вчених, можна зустріти велику кількість визначень терміну конкурентоспроможність, які загалом представляють одну й ту саму економічну категорію, проте різними підходами. Теоретичні підходи, щодо пояснення конкурентоспроможності, розглянемо у таблиці 1.

Таблиця 1

**Теоретичні підходи до визначення терміну
«конкурентоспроможність»**

Автор	Трактування поняття «конкурентоспроможність»
І.М. Акімова	Конкурентоспроможність – це здатність організації продовжувати працювати у вибраній сфері бізнесу, коли макросередовище швидко змінюється, адаптуватися до його змін, створювати свої конкурентні переваги і на цій основі досягати кращих результатів діяльності [7].
А.Е. Воронкова	Конкурентоспроможність – це властивість суб'єкта ринкових відносин, яка виявляється в процесі конкуренції і дозволяє зайняти свою нішу в ринковому господарстві для розширеного відтворення, що передбачає покриття всіх витрат виробництва і отримання прибутку від господарської діяльності [8].
С. Зоря	Конкурентоспроможність – це індикатор спроможності постачати товари й послуги туди, де можна знайти покупців за цінами нижчими, ніж у інших конкурентів, заробляючи при цьому прибутки не менші від альтернативних доходів, які можна було отримати за умови альтернативного використання зайнятих ресурсів [9].
З.Є. Шершньова	Конкурентоспроможність – це рівень компетенції підприємства щодо підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також його окремих складових: технології, ресурсів, менеджмент, навичок персоналу тощо, що знаходить вираження в показниках якості продукції, прибутковості, продуктивності тощо [10].

Джерело: узагальнено автором на основі [7,8,9,10].

Беручи до уваги вищенаведені дефініції та узагальнивши їх, а також враховуючи переклад слова іноземного походження конкурентоспроможність (від пізніє латинського *concurrentia* – стикатися, змагатися), автором статті пропонується власне визначення.

Конкурентоспроможність – це здатність суб'єкта економічної діяльності змагатися з іншими учасниками ринку, використовуючи свої переваги для досягнення поставлених цілей в умовах конкуренції.

Як бачимо, в сучасній теорії та практиці управління конкурентоспроможністю є однією з основних економічних категорій.

Аналіз вищенаведених трактувань та поглядів вчених показав неоднозначність підходів до визначення сутності поняття «конкурентоспроможність». З цього слідує, що конкурентоспроможність не є сталою характеристикою, вона визначає здатність вести успішну конкурентну боротьбу, протистояти у певний період основним конкурентам та може бути визначена лише на основі зіставлення окремих характеристик підприємства з характеристиками інших аналогічних фірм [11, с.148].

Дослідження поняття «конкурентоспроможність підприємства» можливе лише після з'ясування сутності категорії «конкуренція» та «конкурентоспроможність», оскільки вони тісно взаємозв'язані як в етимологічному (спільний корінь), так і в чисто логічному сенсі – про конкурентоспроможність підприємства можна говорити тільки при наявності конкуренції між виробниками певної продукції (послуги) та наявності у підприємства стійких конкурентних переваг. Точки зору вчених, з приводу трактування поняття «конкурентоспроможність підприємства» подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Погляди вчених на трактування поняття «конкурентоспроможність підприємства»

Автор	Трактування поняття «конкурентоспроможність підприємства»
П.Л. Алтухов	Порівняльні переваги, котрі має конкретне господарство по відношенню до інших господарств, які є конкурентами на товарних ринках [12].
А.Е. Воронкова, В.П. Пономарьов	Сукупність наявних можливостей підприємства (виробничих, кадрових, інвестиційних, ресурсних) в різних сферах діяльності, котрі взаємодіють між собою належним чином [13].
А.В. Єрмак	Синтетична категорія, котра пов'язана зі здатністю підприємства існувати та розвиватись відповідно до запланованих стратегічних цілей розвитку, конкуруючи своєю продукцією з іншими учасниками аналогічного ринку подібних товарів у відповідному часовому інтервалі, при наявному рівні та характеру дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, задовольняючи при цьому, запити відповідної категорії споживачів [14].
Л.С. Иванова	Конкурентоспроможність підприємства – спроможність підприємства до отримання синергічного ефекту від раціонального використання конкурентних переваг [15].

Продовження Табл.2

Н.П. Тарнавська	Можливість підприємства виробляти конкурентоспроможні товари, його перевага щодо інших підприємств певної галузі всередині країни та за її кордонами [16].
С. Хамініч	Можливість ефективно розпоряджатись власними і позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку; комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає ступінь переваги сукупності оцінювальних показників його діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку за певний проміжок часу, по відношенню до сукупності показників конкурентів [17].
З.Є. Шершньова	Рівень компетентності підприємства відносно інших підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу, а також його окремих складових: технології, ресурсів, менеджменту, навичок і знань персоналу [10].

Джерело: згруповано автором на основі [12,13,14,15,16,17,10].

Як бачимо з таблиці 2, переважна більшість авторів наголошують на тому, що конкурентоспроможність підприємства повинна базуватись на наявності порівняльних переваг, проте деякі автори наголошують, що підприємство може бути конкурентоспроможним за умови виготовлення конкурентоспроможної продукції.

На підставі аналізу літературних джерел, можемо зробити висновок, що на сьогодні немає єдиного трактування і змістового наповнення поняття «конкурентоспроможність підприємства».

На нашу думку, конкурентоспроможність підприємства – це здатність підприємства займати лідируючу позицію на ринку, шляхом набуття конкурентних переваг відносно підприємств-конкурентів.

В економічній літературі поняття «конкурентоспроможність підприємства» та «конкурентоспроможність продукції» тісно пов'язують, проте конкурентоспроможність продукції є лише одним із чинників формування конкурентоспроможності підприємства.

Беручи до уваги існування великої різноманітності визначень поняття «конкурентоспроможність підприємства» та неоднозначність їх розуміння, необхідним є групування суті визначень цього поняття. Переважна більшість науковців, які займалися вивченням конкурентоспроможності підприємства, виділяють такі наукові підходи до визначення конкурентоспроможності підприємства: компаративний, ресурсний та системний (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика підходів до визначення конкурентоспроможності підприємства

Наукові підходи до визначення конкурентоспроможності підприємства	Коротка характеристика
Компаративний (порівняльний) підхід	Наявність конкурентних переваг у порівнянні з підприємствами-конкурентами: за ступенем задоволення товарами та послугами відносно конкурентів; за сукупністю показників оцінювання
Системний підхід	Аналіз цілісних властивостей об'єкта, виявлення його взаємозв'язків і структури за: системою взаємодіючих елементів; системним комплексом характеристик; особливостями соціально-економічної системи; особливостями адаптації до змін зовнішнього середовища
Ресурсний підхід	Конкурентні можливості підприємства щодо: здійснення ефективної господарської діяльності; забезпечення виробництва та збуту конкурентоспроможної продукції; ефективного розпорядження ресурсами в умовах конкурентного ринку; протидії конкурентам
Поєднувальний підхід	Складні комплексні дефініції орієнтовано на: стратегічні й тактичні цілі підприємства та поєднання ринкових, організаційно-управлінських, кадрових конкурентних переваг суб'єктів господарювання; системне оцінювання складових ресурсного потенціалу підприємства та їх адаптацію до зовнішніх змін; стратегічні та поточні конкурентні переваги в конкурентній боротьбі щодо створення компетенцій складових ресурсного потенціалу, які дозволятимуть досягнути найвищого рівня; стратегічний розвиток підприємства на підґрунті поєднання різних конкурентних переваг; упровадження інновацій щодо диференціації продукції; тощо.

Джерело: [18].

Таким чином, узагальнення підходів до визначення досліджуваної ринкової категорії дозволило виявити невраховані аспекти в існуючих визначеннях. Це може стати основою для подальших досліджень у галузі управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання.

Поняття конкурентоспроможності містить у собі великий комплекс економічних, правових та інших характеристик, що визначають положення підприємства на галузевому, регіональному або світовому ринку. Цей комплекс може включати характеристики товару, обумовлені сферою

виробництва, а також фактори, що формують у цілому економічні умови виробництва і збуту продукції. Рівень конкурентоспроможності підприємства – дзеркало, в якому відображаються сукупні підсумки роботи практично всіх служб підприємства, а також стан зовнішнього довкілля [19, с. 8].

Висновки. В процесі здійснення даного наукового дослідження було опрацьовано основні положення економічної теорії та описано історичні й сучасні підходи до вивчення конкуренції та конкурентоспроможності. Проведене дослідження показало неоднозначність підходів до визначення сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства».

Результати аналізу досліджуваних літературних джерел дозволяють стверджувати, що серед науковців, котрі досліджують питання конкурентоспроможності підприємства, немає єдиної думки щодо визначення та змістового наповнення даного поняття; при визначенні терміну конкурентоспроможності підприємства майже всі автори звертають увагу на наявність існуючих конкурентних переваг, проте при цьому є багато розбіжностей щодо їх ідентифікації та визначення пріоритетності. Тому, конкурентоспроможність підприємства розглядається як комплексна, багатоаспектна категорія, яка віддзеркалює ступінь конкурентних переваг в усіх сферах діяльності підприємства за допомогою сукупності оцінювальних показників, які характеризують успішність підприємства на конкретному ринку за визначений період часу, відносно аналогічних показників діяльності конкурентів. Здійснивши аналіз поглядів вчених на визначення конкурентоспроможності підприємства як категорії ринкової економіки та встановлення основних змістовних характеристик цього поняття сформовано авторське трактування конкурентоспроможності підприємства.

Конкурентоспроможність підприємства – це здатність підприємства займати лідируючу позицію на ринку, шляхом набуття конкурентних переваг відносно підприємств-конкурентів.

Перспективою подальших наукових досліджень буде розробка системи здійснення комплексної діагностики конкурентоспроможності підприємства з урахуванням маркетингових інструментів.

Література:

1. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посіб./ С.М. Клименко та ін. Київ: КНЕУ, 2006. 527 с.
2. Захарченко С.В. Конкурентоспроможність України та її регіонів: міжнародний вимір: монографія. Вінниця : Консоль, 2016. 416 с.
3. Царенко О.В. Теоретичні основи розвитку формування конкурентних переваг промислових регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. №5. С. 54-58.
4. Фісуненко П.А. Підходи до визначення конкурентоспроможності підприємства: сутність та еволюція поняття. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2020. Вип. 2 (58). С.152-161.

5. Мочерний С. Конкуренція: Економічна енциклопедія. Київ: Академія, 2000. С. 818-820.
6. Чіков І.А. Конкуренція: теоретичні підходи до розуміння сутності поняття. *Агросвіт*. 2019. №10. С. 74-80.
7. Акімова І.М. Промисловий маркетинг: монографія. Київ: Знання, 2001. 294 с.
8. Діагностика стану підприємства: теорія і практика: монографія / А.Е. Воронкова та ін. Харків: ІНЖЕК, 2006. 448 с.
9. Зоря С. Взаємозалежність між сільським господарством та макроекономікою в Україні. Київ: Київський національний економічний університет, 2005. 216 с.
10. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: підручник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2004. 699 с
11. Пучкова С.І., Сергеев П.П. Про підходи до визначення конкурентоспроможності як економічної категорії. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 3 (54). С. 143-149.
12. Алтухов П.Л. Процесний підхід до забезпечення конкурентоспроможності підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2005. №2. С. 3-5.
13. Воронкова А.Е., Пономарьов В.П., Дібніс Г.І. Підтримка конкурентоспроможного потенціалу підприємства. Київ: Техніка, 2000. 152 с.
14. Єрмак А.В. Конкурентоздатність підприємства: сутність поняття (проблем. питання). *Вісник економічної науки України*. 2005. №1. С. 41- 44.
15. Іванова Л.С. Формування системи управління конкурентними перевагами підприємства. *Економіка та управління АПК*. 2017. С. 83-89.
16. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика. Тернопіль: Економічна думка, 2008. 570 с.
17. Хамініч С. Методика інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності промислового підприємства. *Економіст*. 2006. №10. С. 59-61.
18. Пічугіна Т.С., Забродська Л.Д., Забродська Г.І. Науково-теоретичні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства». *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2017. Вип. 1. С.132-148.
19. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.

References:

1. Klymenko, S.M., Omelianenko, T.V., Barabas, D.O., Vakulenko, A.V., Dubrova, O.S. (2006). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva: navch. posib.* [Management of the competitiveness of the enterprise: training. manual]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
2. Zakharchenko, S.V. (2016). *Konkurentospromozhnist Ukrainy ta yii rehioniv: mizhnarodnyi vymir: monohrafiia.* [Competitiveness of Ukraine and its regions: international dimension: monograph]. Vinnytsia: Konsol. [in Ukrainian].
3. Tsarenko, O.V. (2009). *Teoretychni osnovy rozvytku formuvannia konkurentnykh perevah promyslovykh rehioniv.* [Theoretical foundations of the development of the formation of competitive advantages of industrial regions.]. *Investytsii: praktyka ta dosvid.* №5. S. 54-58. [in Ukrainian].
4. Fisunenko, P.A. (2020). *Pidkhody do vyznachennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva: sutnist ta evoliutsiia poniattia.* [Approaches to determining the competitiveness of an enterprise: the essence and evolution of the concept.]. *Naukovo-vyrobnychi zhurnal «Biznes-navihator».* Vyp. 2 (58). S.152-161. [in Ukrainian].
5. Mochernyi, S. (2000). *Konkurentsiiia: Ekonomichna entsyklopediia.* [Competition: economic encyclopedia]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].

6. Chikov, I.A. (2019). Konkurentsia: teoretychni pidkhody do rozuminnia sutnosti poniattia. [Competition: theoretical approaches to understanding the essence of the concept]. *Ahrosvit*. №10. S. 74-80. [in Ukrainian].
7. Akimova, I.M. (2001). Promyslovyi marketynh: monohrafiia. [Industrial marketing: monograph]. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
8. Voronkova, A.E. (2006). Diahnostyka stanu pidpryemstva: teoriia i praktyka: monohrafiia. [Diagnosis of the state of the enterprise: theory and practice: monograph]. Kharkiv: INZhEK. [in Ukrainian].
9. Zoria, S. (2005). Vzaiemozalezhnist mizh silskym hospodarstvom ta makroekonomikoiu v Ukraini. [Interdependence between agriculture and macroeconomics in Ukraine]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet. [in Ukrainian].
10. Shershnova, Z.Ie. (2004). Stratehichne upravlinnia: pidruchnyk. [Strategic management: a textbook]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
11. Puchkova, S.I., Serhieiev, P.P. (2014). Pro pidkhody do vyznachennia konkurentospromozhnosti yak ekonomichnoi katehorii. [On approaches to determining competitiveness as an economic category]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*. Vyp. 3 (54). S. 143-149. [in Ukrainian].
12. Altukhov, P.L. (2005). Protsesnyi pidkhid do zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpryemstv. [A process approach to ensuring the competitiveness of enterprises]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, №2, 3-5. [in Ukrainian].
13. Voronkova, A.E., Ponomarov, V.P., Dibnis, H.I. (2000). Pidtrymka konkurentospromozhnogo potentsialu pidpryemstva. [Support of the competitive potential of the enterprise]. Kyiv: Tekhnika. [in Ukrainian].
14. Iermak, A.V. (2005). Konkurentnozdatnist pidpryemstva: sutnist poniattia (problem. pytannia). [Enterprise competitiveness: the essence of the concept]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*. №1. 41- 44. [in Ukrainian].
15. Ivanova, L.S. (2017). Formuvannia systemy upravlinnia konkurentnymy perevahamy pidpryemstva. [Formation of a system for managing the competitive advantages of the enterprise]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*. 83-89. [in Ukrainian].
16. Tarnavska, N.P. (2008). Upravlinnia konkurentospromozhnosti pidpryemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka. [Management of enterprise competitiveness: theory, methodology, practice]. Ternopil: Ekonomichna dumka. [in Ukrainian].
17. Khaminich, S. (2006). Metodyka intehralnoi otsinky rivnia konkurentospromozhnosti promyslovoho pidpryemstva. [The method of integral assessment of the level of competitiveness of an industrial enterprise.]. *Ekonomist*. №10. S. 59-61. [in Ukrainian].
18. Pichuhina, T.S., Zabrodska, L.D., Zabrodska, H.I. (2017). Naukovo-teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia «konkurentospromozhnist pidpryemstva». [Scientific and theoretical approaches to defining the concept of "enterprise competitiveness"]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*. Vyp. 1. S.132-148. [in Ukrainian].
19. Yankovyi, O.H. (Ed.) (2013). Konkurentospromozhnist pidpryemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidvyshchennia: monohrafiia. [Enterprise competitiveness: assessment of the level and directions for improvement: monograph]. Odesa: Atlant. [in Ukrainian].